

KNUD
RASMUSSEN

CESTA
BÍLYM
TICHEM

1965

Orbis · Praha

mořem a všemi silami, jichž se člověk bojí, nebo zas sluneční září, mořskou tíšinou, nebo malými, nevinně si hrajícími dětmi, které ničemu nerozumějí. V dobrých dobách nemá *Síla* lidem co říci; to zmizel ve svém nekonečném nic a zůstává tam, dokud lidé života nezneužívají a chovají úctu k svému dennímu jídlu. Nikdo neviděl *Sílu*; jeho bydliště je tak tajemné, že může být v téže chvíli u nás i nekonečně daleko odtud.“

Nechť je toto mocné zvěstování závěrem této knihy, v níž jsem se pokusil vylíčit eskymáckého ducha a fantazii. Časem se stane z této víry saga, běloch si všechno znivelizuje a všechno podrobí, země a lidé, jejich myšlenky, jejich víze a jejich víru. Citím se šťasten, že mi bylo souzeno jít od osady k osadě v době, kdy ještě ve všech myslích žila původnost. Proto jsme také byli svědky čehosi zázračného, skrytého ve faktu, že jsme na celé obrovské trati své cesty z Grónska až k Tichému oceánu nacházeli nejenom jeden národ a jednu řeč, ale i jednotnou kulturu, která potrvá po všechny časy jako příklad lidské houževnatosti, síly a krásy.

Knud Rasmussen a jeho životní dílo

(Doslouh překladačtév.)

Největší dánský polární badatel a cestovatel s vědeckým zaměřením na studium eskymáckého života, historie a kultury, Knud Rasmussen, byl pro toto studium jedinečně předurčen už svým původem a dětstvím prožitým v Grónsku.* Narodil se tam r. 1879 v osadě Jakobshavnu, v rodině misionáře, jehož žena byla napůl Gróňankou. Eskymáky poznal už jako dítě hlouběji z matčiných zkazek a z jejich vyprávění o dlouhých loveckých cestách těchto nejsevernějších lidí po souši i po moři. Každodenní život Gróňanů znal z návštěv v eskymáckých rodinách, jejichž děti si s ním hrály. Zvykal si od malička na drsné podnebí a už jako sedmiletý hošík měl svůj kajak, své sáně se psím spřežením a svou první pušku. Tak se dětství tohoto rozeného polárníka stalo „dlouhou hravou přípravou na dílo mužného věku“.

Eskymácky uměl líp než dánsky, když měl od r. 1895 pokračovat jako student na škole v Dánsku. R. 1898 postupuje pak na universitu, ale velkou jeho vědeckou vášní zůstávají Eskymáci. Jeho snem je „velká cesta na saních“ – a cestování v neznámých krajích vůbec. Touží ven, do širého světa, a to už od dětství, kdy na něho hluboce zapůsobila eskymácká pověst, kterou staví do čela této knihy, do věnování dánské mládeži. Byla to pověst o lidech, kteří obešli svět zůstávající stále a neochvějně věrni ideálům a cílům svého mládí, i když jsou už starci a stařenci, a kteří za největších potíží a strádání nahromadili životní moudrost, aby ji předali dalším pokolením.

* Grónsko – Grönland, tj. zelená země, je věru optimistický název pro sněhem a ledem pokrytý největší ostrov světa, kde lze mluvit o zelení ledu na jihozápadním pobřeží. Grónsko bylo objeveno – stejně jako Amerika – už před 1000 lety, a to Islandany, tedy starověkými Nory.

A tak je Knud Rasmussen už v r. 1901 v Laponsku a r. 1902 začínají jeho výzkumné pobyty a cesty v Grónsku. Mladý vědec, toužící po badatelské praxi v terénu, se tak se svou tvůrčí vášní a houževnatostí dostává k studiu a objevování málo známých nebo neznámých krajín i lidí a jejich životních stylů, k shromažďování nových národopisných materiálů. Specializuje se studijně na Eskymáky v Grónsku a v Severní Americe, aby z ústního podání jejich národních zvyklostí i z jejich materiální kultury zachytil a před zapomenutím uchránil vše, co někdy vína času kupodivu rychle odplavuje a níže; aby předešel i zániku starých eskymáckých mravů a obyčejů, hrozícím z pronikání civilizace do některých eskymáckých sídlišť. Svému výzkumnému putování zůstává věren až do své tragické smrti r. 1933. Jeho nejslavnější arktická cesta, 18 000 km na saních tažených psím spřežením (největší lidský podnik toho druhu vůbec) skončila úspěšně právě před 40 lety. Ji je věnováno jednak rozsáhlé vědecké dílo, jednak „Cesta bílým tichem“, již se Rasmussen představuje čtenářům nejen jako velký, objevitelsky nadaný cestovatel, ale i jako vynikající vyprávěč, jak je ostatně znám z dalších svých prací beletristických nebo z překladů eskymáckých pohádek, pověstí a písní. Oběma těmito díly i svou ostatní, více než třicetiletou aktivitou, projevovanou studiem života nejsevernějších lidí, se Knud Rasmussen čestně přičinil k F. Nansenovi, O. Sverdrupovi, R. E. Pearymu a dalším badatelům o polárních krajích.

Před „Velkou cestou na saních“, což je skromný název dánské originální této knihy, se zasloužil Rasmussen vydatně o probádání Grónska (jež zahájil už r. 1902) a přilehlých západních oblastí (Melvíllova zálivu). Po založení osady Thule* r. 1910 stala se tato

* Grónská osada Thule dostala latinské jméno „nejzářší“, tj. nejsevernější země, známé ze spisů antických autorů. Tak např. řecký astronom 4. stol. před n. l. Pytheas z Massilie (Marseille), který cestoval Atlantickým oceánem na sever a podal nejstarší zprávu o severských zemích, má při uvedeném jméne patrně na mysli jím objevené severní pobřeží dnešního Norska. Podle Plinia staršího je Ultima Thule nejsevernější z ostrovů, které leží proti dnešní Velké Británii; míněna je pravděpodobně nějaká část Skandinávie. – Do historie Rasmussenem (za pomoci Petra Freuchena) r. 1910 založené stanice Thule zasáhly po 2. světové válce ruské USA vybudováním vojenské základny nedaleko od ní a stejného názvu. R. 1956 bylo 98 domorodých obyvatel Thule přestěhováno asi 100 km severněji, kde pro ně byla postavena osada Thule Qanaq (Nová Thule).

192

základny bohaté lovecké kořisti, jak životní pohodlí (hodně světla i tepla v sněhových chatách apod.), odvislé např. od zásoby zvířecího tuku, má stejnou základnu. Ukazuje nám také, jak a z čeho vzniká eskymácká životní filosofie, eskymácká duchovní píseň, společenská satira nebo pověsti, a vypráví nám dojemně i otřesné lidské osudy z eskymáckých sídlišť. To vše zachránil jako vědec před zapadnutím a zapomenutím. Jeho kniha je nadto i čtenářsky objemná a vědná při svém jedinečném tématu a při vědeckém významu, jímž se mohou pochlubit badatelské výsledky 5. thulské výpravy po stránce kartografické a zeměpisné, geologické, archeologické, zoologické a botanické, etnografické i historické.

Knihy začíná koncem výpravy – líčením „časného jitra na vrcholu příkřejšího Východního mysu“ při krátké návštěvě nejzářšího sibiřského východu, již odpadlo plánované studium života sibiřských Eskymáků, protože povolení k měsíčnímu pobytu v porevoluční sovětské Sibiři došlo (úředními průtahy při vyřizování pasových formalit) příliš pozdě. Ale tím, že autor stanul na konci své cesty na nejvýchodnější sibiřské výspě v kraji nejzápadnějších Eskymáků, splnil se jeho dávný sen: obsáhl svými cestami a svou „velkou cestou“ všechny eskymácké oblasti. Touto poslední výpravou dosáhl kromě toho rekordu jednak počtem absolvovaných kilometrů, jednak tím, že celou trať projel s jediným psím spřežením. A konečně: obohatil mezinárodní bádání zcela novými poznatky o neznámých dosud kmenech nepatrného, obtížně dostupného národa, mluvícího jednou z nejtěžších řečí na světě. Při počtém k tomu ještě fakt, že eskymáckými sbírkami z 5. thulské výpravy bylo podstatně obohaceno Národní muzeum v Kodani, které se Rasmussenovou zásluhou stalo světovým pracovním střediskem všech eskymologů.

Nakonec nelze se nezmínit – naznačuje to částečně i Rasmussenovo věnování *Cesty bílým tichem* dánské mládeži – o významu této knihy pro morální výchovu mladého čtenáře. Čtenář jakéhokoliv věku neodpře ostatně svůj obdiv Rasmussenově mužné houževnatosti a vytrvalosti; nemůže ho nezajmout autorova vášnivá touha po nalezení a objevování, nesnášenlivost přchylnosti k nárdku, jehož krev proudila v jeho žilách a jemně Rasmussen patrně prospěl také svým zákrokem u dánské vlády, zaslouživši se o zlepšení osudu grónských Eskymáků. Etickým jádrem *Cesty*

194

stanice výchozí základnou několika Rasmussenových výprav, a dánský obchod s Eskymáky poskytl také peněžní prostředky pro tyto výzkumné cesty, které stály ovšem kromě svých vědeckých výsledků i možnost získat od Eskymáků výhodnou směnou za potřebné dánské zboží cenné kožišiny arktické zvěře. Z těchto pečlivě plánovaných „thulských výprav“ účastnil se Rasmussen r. 1912 první (která projela za 26 dní přes grónský led od západního pobřeží k východnímu a ověřila si reálnou možnost žít výpravu – lidi i psy – suchozemskou i mořskou ulovenou zvěří) a v letech 1916–18 druhá (která urazila na 2000 km a prozkoumala Melvíllův záliv i severozápadní pobřeží Grónska), r. 1919 čtvrtá (kdy sbíral eskymácké pohádky, legendy a pověsti na východním pobřeží Grónska) a pátá, o níž píše v této knize. Na 2. výpravě zemřel dánský botanik T. Wulff a na lovu zmizel v ledové pustině beze stopy Gróňan H. Olsen; členové výpravy, aby šetřili zásoby potravin (zastřelili mj. 40 pižmoňů), byli nuceni zabít polovinu psů. Cestovní obtíže, zavínané nepříznivým počasím, byly obrovské a vyčerpaní účastníci byli nakonec hladem donuceni sníst i poslední psy.

Pátá thulská výprava v letech 1921–1924 byla Rasmussenovým podnikem nejodvážnějším a vědecky nejpozdorhodnějším. Její význam je dán jednak získaným jedinečným materiálem o Eskymácích, nashromážděným v oblastech mezi nejvýchodnějším pobřežím Severní Ameriky a Aljaškou, jednak smělostí cestovního plánu naprosto nekatedrového vědce Knuda Rasmussena, plánu, který v něm zrál už 15 let a byl také uskutečněn zcela neobyčejným výkonem, v němž triumfovala i fyzická, řekněme sportovní zdatnost lidí a psů. Na 5. thulské výpravě – odmyslíme-li si ostatní hrdinné výkony členů výpravy, z nichž P. Freuchen přišel zmrzlutím o nohu – projel pouze Knud Rasmussen se dvěma eskymáckými pomocnicí, mužem a ženou, a s věrnými psy od března r. 1923 mezi Hudsonovým zálivem a Aljaškou trať 18 000 km. Vědecké výsledky výpravy shrnul do 12 svazků. Na tomto materiálu je založena i *Cesta bílým tichem*.

Defilují v ní před námi eskymácké kmeny Severní Ameriky, žijící na různém stupni kultury a civilizace – od nejzastalejších až po ty, které používají psacích strojů, gramofonů apod. Autor sám ukazuje, jak radost a pocit životního blaha vyrůstá z materiální

193

bílým tichem je pak autorův nejosobnější příklad: Rasmussen je ztělesněním dělné lásky a úcty k nepatrnému, na první pohled pramálo významnému kolektivu 50 000 lidských synů, kteří jsou jiné barvy pleti než my, jichž přínos světu je celkem nepatrný a jichž kultura je jiná, daleko primitivnější než naše. *Cesta bílým tichem*, souborné vylíčení a dokument o eskymáckých poměrech, jaký jsme dosud neměli, je kniha lásky k této bodrým arktickým lidičkám, kniha obrany proti rasovým předsudkům, které o Eskymácích šíří nezavěcenci, a kniha životního zasíbení jejich věcí, jímž je ostatně prochnuta celá Rasmussenova literární tvorba.

Tyto sympatie k lidem sněhových chat jsou patrné i z jeho láskyplného líčení nemnohých krajinných půvabů strohé přírody kolem eskymáckých bydlíšť. Sem, do nehostinné arktické divočiny, bičované sněhovými bouřkami, v mokré obuvi a s rampouchy ve vlasech při 50stupňovém mrazu spěchá Rasmussen dálavami mezi eskymáckými sídlišti za „svými lidmi“, za bílým tichem arktické zimní přírody. Hlavní město Dánska, příjmně severoevropské velkoměsto, vybavené všemi vymoženostmi moderní civilizace, pobyt i práce v něm, pohoda soukromí ani milá žena Dagmar nedovedly upoutat neúnavného cestovatele k pracovnímu stolu u rodinného krbu, ke klidné, závětrné práci badatelské. Poslouchat vyprávění starých Eskymáků a Eskymáček, poznávat zajímavé představy těchto analfabetů o životě zdejším i zábrobním, slyšet jejich drobné humorné historky i celoživotní zpovědi – to vše zaznamenávat se zápisníkem na koleně: to byla ona lepší stránka, kterou si Knud Rasmussen vyvolil. Eskymáci se mu prostě stali osudem.

Pro ně se odvažuje do neznámých končin a riskuje i život, a pro tuto odvahu čte zas dánské mládě i dospělý čtenářstvo rádo nejen tuto knihu (v stále nových vydáních), ale i ságu Rasmussenova života, kterou napsal jeho soudruh, spolucestník 5. thulské výpravy a vědecký spolupracovník Kaj Birker-Smith, a jubilejní sborník *Knihy o Knudovi*, napsaný k 10. výročí Rasmussenovy smrti kolektivem jeho spolupracovníků a citelů. Dalším pomníkem jeho života a práce je Rasmussenovo muzeum, zřízené v jeho letním sídle, prostém domě dánskému stylu na pobřeží Kategatu.

Pátá thulská výprava byla Rasmussenovou poslední „starodávnou“ polární výpravou. Jeho skutečně poslední výprava byla

195

už podniknuta za pomoci moderních vymožeností – letadla a radioaparátů. Na ní, r. 1933, stihla neúnavného badatele ve věku 54 let bohužel smrt, a to následkem otravy masem.

Třicet let po autorově smrti kreslí nám jeho *Cesta bílým tichem* stejně plasticky nejen existenci nárdku, jehož život se od Páté thulské výpravy v mnohém změnil, ale i pozoruhodný vědecký profil autora, a to nejen tím, co nám tu napsal (o lidské vůli, která se dívá na překážky strastiplně, ale čestné cesty zcela přitvořeně jako na něco, co musí být bez velkých slov a gest pokornou, dobře promyšlenou prací překonáno), nýbrž i tím, co nenapsal a co si – čtouce mezi řádky – o činech jeho „velké cesty“ domyslíme: co nám totiž z příkladné své skromnosti hrdinného muže o sobě zamlčel.

BŘETISLAV MENCÁK

Poznámky k textu

1) str. 13: V současné době je všech Eskymáků celkem přibližně 50 000; z nich je 18 000 usídleno na Aljašce, 9800 v Kanádě, 22 500 v Grónsku a 1200 na nejzápadě východě SSSR. Pokud jde o jejich původ, kladný Dány Knudem Rasmussenem (např. v této knize) a zvláště účastníkem 5. thulské výpravy K. Birket-Smithem (rovněž pak některými americkými vědci) na americkou pevninu, svědčí archeologické materiály z posledních desetiletí, a to z arktických pobřeží Ameriky i Asie, zřetelně proti této teorii. Je nyní přijímán názor, že se Eskymáci jako národ utvářeli v Asii, nejspíše v oblasti Beringovy úžiny, a teprve později se rozptýlili podél arktického pobřeží Ameriky a Grónska.

2) str. 22: Májový květ – jméno lodi, na níž připlulo r. 1620 na pobřeží dnešního severoamerického státu Massachusetts přes sto anglických puritánů jako přesídlenci. Jejich potomci jsou v USA považováni za rodovou elitu.

3) str. 23: Místní názvy z okolí Kodaně.

4) str. 82: Trollové jsou v severských pověstech, pohádkách a bájech zlé nebo hloupé skalní a lesní bytosti mužského i ženského rodu. Zpodobování jsou obvykle jako ohyzdné stvůry fantastických podob lidských nebo zvířecích nebo obojích.

5) str. 118: šéra – šéry – drobné skalnaté, někdy ploché a neporostlé ostrovy a ostrůvky, hromadně se vyskytující u pobřeží severských zemí.

6) str. 169: Autorův komentář má zde spíš reportážní charakter sdělení toho, co jako návštěvník právě viděl a na místě slyšel – bez podrobnějšího studia starší i novější historie Aljašky, a to z pramenů ruských i amerických. Zajímavý obraz by poskytl dnešnímu čtenáři i studium vývoje eskymáckého života za posledních 40 let od Rasmussenovy výpravy. Tyto poznatky by autora, před 30 lety předčasně zemřelého, nepochybně v lecčems rozčarovaly a deprimovaly.

Pokud jde o starší historii Aljašky, je třeba především uvážit, že vykořisťovatelský charakter kolonizátorského počínání na Aljašce za ruského panství byl dán hospodářským řádem carského Ruska, řádem, jímž trpěli nejen domorodí Eskymáci, ale i pracující ruskí osídlenci, zaměstnanci a dělníci. Touha po snadném zisku, s níž na Aljašku přesídlili ruští podnikatelé a obchodníci – jako kasta tehdejších panujících kolonistů vůbec, tj. nejen